

Богущ

НАУКА І ОСВІТА

SCIENCE AND EDUCATION

НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ

Науково-практичний журнал
ПІВДЕННОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ АПН УКРАЇНИ

Спецвипуск:

проект А.М. Богуш

**"До 90 років з Дня народження
В.О. Сухомлинського"**

6'2008

НАУКА І ОСВІТА

SCIENCE AND EDUCATION – НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ

№ 6, ВЕРЕСЕНЬ, 2008

Науково-практичний журнал
Південного наукового
Центру АПН України
Рік заснування – жовтень 1997
Виходить 1 раз на два місяці

Спецвипуск

Проект А.М. Богущ

"До 90 років з Дня народження В.О. Сухомлинського"

Редакційна колегія

О.Я. ЧЕБИКІН, д. психол. н., професор, академік АПН України
(головний редактор),

А.М. БОГУШ, д. пед. н., професор, академік АПН України
(заступник гол. редактора, педагогіка, методика),

І.М. БОГДАНОВА, д. пед. н., професор,

Л.К. ВЕЛИТЧЕНКО, д. психол. н.,

В.Ф. ВЕНДА, д. психол. н., професор,

Н.Ф. КАЛІНА, д. психол. н., професор,

В.К. КАЛІН, д. психол. н., професор,

Е.Е. КАРПОВА, д. пед. н., професор,

З.Н. КУРЛЯНД, д. пед. н., професор,

А.Ф. ЛІНЕНКО, д. пед. н., професор,

Ю.Б. МАКСИМЕНКО, д. психол. н., професор,

Р.Ю. МАРТИНОВА, д. пед. н., чл.-кор. АПН України,

О.П. САННІКОВА, д. психол. н., професор,

С.М. СИМОНЕНКО, д. психол. н., професор,

Л.А. СНИГУР, д. психол. н., професор,

М.П. ЧЕРКАСОВ, ст. наук. співробітник

(відповідальний секретар).

ББК 74я 54

НЗ4

УДК 37 (05) "54-02"

Журн. Науково-практичний.

Педагогіка і психологія.

Зареєстровано 11. 06. 1997 р. серія КВ № 2802

© Південний науковий Центр АПН України, 2008

Рекомендовано до друку Вченою Радою

ПНЦ АПН України 26.08.2008 р. (Пр. № 7).

Здано до набору 28.08.08 р. Підп. до друку 29.08.08 р.

Формат 70х108/16. Папір друк. №1. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 22,5. Ум. друк. арк. 24.

Наклад 120 прим. Зам. № 29.

Комп'ютерна верстка О.І. Кисельова

Редакція англійських текстів Г.В. Мельниченко

**Видається за сприяння Південноукраїнського державного педагогічного університету
ім. К.Д. Ушинського**

Адреса редакції: 65014 Одеса, вул. Пушкінська, 23.

Тел. 725-29-13 (головн. редактор, заст. головн. редактора; відп. секретар).

E-mail: NaukaiOsvita2006@rambler.ru

ЗМІСТ

Богущ А.М. Василь Сухомлинський: азбука виховання майбутніх громадян України.....	3
Березовська Л.І. Проблема самовиховання учнів у навчально-виховному процесі школи.....	6
Білан О.І. Особистісно-орієнтована освіта як умова компетентнісного розвитку особистості.....	9
Бербега Е.И. Основные этапы проведения адекватной логопедической коррекции у детей старшего дошкольного возраста для профилактики развития дисграфии.....	12
Бушер Л.В. Індивідуальний підхід у взаємодії дошкільного закладу освіти з різними типами сімей.....	15
Вертугіна В.М. Впровадження ідей В.О.Сухомлинського в практику роботи з дітьми з вадами зору...	18
✓ Врочинська Л.І. В.О. Сухомлинський про виховання гуманності в дітей.....	21
Гордій Н.М. Умови оволодіння педагогічною майстерністю педагога у наукових працях В. Сухомлинського....	24
Грама Н.Г. Форми і методи навчання: специфіка їх прояву і взаємодії у процесі підготовки майбутніх вихователів до формування математичних уявлень у дошкільників.....	28
Григоренко Г.І., Жадан Р.П. В.О. Сухомлинський про виховання бережливості в дітей дошкільного віку...	32
Дегтяренко Т.В., Бербега Е.И. Предпосылки развития дисграфии у детей старшего дошкольного возраста....	36
Дегтяренко Т.В., Іванова О.С., Тубичко Ю.О. Комплекс нейропсихологічного обстеження, адаптований для дітей старшого дошкільного віку, для визначення стану психомоторики, перцептивно-когнітивних функцій і мовленнєвого розвитку.....	42
Деркач В.Ф. Роль школи та сім'ї у вихованні дітей дошкільного та шкільного віку в контексті педагогіки В.О. Сухомлинського.....	46
Допинський Б.Т. Вплив ідей В.Сухомлинського на організацію спортивно-ігрової діяльності молодших школярів...	49
Єремчук М.О. Особистісно-розвивальне навчання та інтенсивні психолого-дидактичні технології.....	54
Жаровцева Т.Г. Педагогічна освіченість батьків як умова реалізації ідей батьківської педагогіки В. Сухомлинського.....	57
Закорченна Г.М. Управління педагогічною діяльністю в сучасних концепціях вітчизняних учених.....	60
Івершинь А.Г., Ремєга Г.С. Проблема сприйняття живописного твору дошкільниками.....	63
Івершинь А.Г., Колеснікова З.В. Розвиток емоційної сфери дошкільників у процесі образотворчої діяльності...	65
Івершинь А.Г., Галюк Я.П. Розвиток інтелекту дошкільника засобами продуктивної діяльності.....	69
Інжестойкова В.О. Колір як засіб створення художнього образу в дитячих малюнках.....	72
Кавиліна Г.К. Особливості малювання дітей дошкільного віку.....	75
Калмиков Г.В. Суб'єкт-суб'єктна парадигма у гуманістичній концепції взаємин особи і колективу педагогічної творчості В.О.Сухомлинського.....	78
Кисельова О.І. Повчання, як метод морального виховання у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.....	82
Колосова Н.М. Педагогічна підтримка дітей дошкільного віку.....	85
Копіца Є.П. "Слово про слово".....	88
Костюхіна Л.В. Вплив функціональної музики на характер взаємовідносин між дітьми дошкільного віку.....	90
Котик Т.М. Проблема формування мовної особистості в лінгводидактичній спадщині В.О. Сухомлинського...	93
Кравченко Л.В. Принципи роботи вихователя зі словом у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.....	96
Кудрявцева О.А. Активізація розвитку мислення старших дошкільників засобами пошукових дидактичних ігор.....	99
Луцан Н.І. Розвиток мовлення дітей у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.....	104
Мартинюк Г.І. Роль природного довкілля у формуванні особистості у працях В.О. Сухомлинського...	107
Медведева М.А. Методика вивчення фонематичних процесів в учнів 2-4 класів шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (психолінгвістичний підхід).....	109
Монке О.С. Педагогічно-творча спадщина Василя Сухомлинського в контексті формування духовних цінностей дошкільників.....	112
Мусієнко-Репська В.І. Духовні цінності в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.....	115
Наточій А.М. Гуманістична педагогіка В.О. Сухомлинського як основа проектування розвитку дитячої особистості.....	118
Петрусенко С.Ю. В.Сухомлинський про необхідність роботи з молодим учителем.....	121
Порядченко Л.А. Особливості навчання опису дітей старшого дошкільного віку.....	124
Почиваліна Г.В. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку у спадщині В.О.Сухомлинського.....	128
Просенюк А.І. Розумовий та емоційний компоненти як складові інтересу дітей дошкільного віку до художнього слова у спадщині В.О.Сухомлинського.....	131
Рикова Л.Л. Моделювання як спосіб наочного відображення реальної дійсності в навчальному процесі.....	134
Руденко Ю.А. Виразне читання як навчальна дисципліна у спадщині В.О.Сухомлинського.....	138
Руснак О.М. Реалізація принципу народності В.О.Сухомлинського в навчанні дітей української мови в етнонаціональних дошкільних закладах.....	142
Садова Т.А. Проблема розвитку пізнавальної активності старших дошкільників у педагогічній спадщині В.Сухомлинського.....	145
Сидоренко Я.С. Формування фонематичних умінь у дошкільників – передумова успішного навчання грамотного письма.....	149
Скалозуб Т.І. В.О. Сухомлинський про казку як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку.....	152
Скоморовська І.А. Книга і читання – складові духовного розвитку учнів у спадщині В.О. Сухомлинського....	155
Собко І.О. Особливості формування естетичного світогляду майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу як передумова розвитку їхніх творчих естетичних здібностей.....	158
Ткаченко І.В. Виховання школярів у літніх оздоровчих таборах із використанням етнопедагогічних традицій....	162
Трифонов О.С. До проблеми формування інтересу в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.....	165
Тютюнник Л.І. Виховання моральних цінностей дошкільників у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського...	168

У такий спосіб ми дійшли висновку, що:

- у своїй роботі з батьками вихователі використовують багато форм, однак без урахування типу сім'ї, і ще не повною мірою визначені найбільш ефективні форми взаємодії, унаслідок чого, немає повного контакту з батьками;
- відсутність у дошкільних працівників комунікативних навичок, необхідних для встановлення з батьками позитивної взаємодії, знижує ефективність у роботі з сім'єю;
- активної участі у справах дитячого закладу батьки не приймають.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воспитание дошкольника в семье. Под ред. Т.А. Марковой. – М.: Педагогика, 1979. – 192 с.
2. Воспитание детей в неполной семье. – М.: Прогресс, 1980. – 205 с.
3. Воспитатели и родители. Под ред. Л.В. Загик,

- не повною мірою в дитячому закладі використовується можливість спільних свят, вечорів відпочинку, унаслідок чого батьки залишаються або пасивними глядачами, або взагалі участі не приймають;

Таким чином, на сьогодні можна констатувати розширення функцій спілкування дитячого закладу з різними типами сімей: це не тільки узгодження виховних зусиль, але і вплив на батьків, у відомій мірі виховання самих батьків.

Результати істотні для обох сторін, оскільки вони приносять взаємне задоволення і радість спілкування, збагачують обидві сторони.

В.М. Иванова. – М.: Образование, 1985. – 96 с.

4. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5- ты т. – Т. 1. – К.: Совет. школа, 1979. – 720 с.

5. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5- ты т. – Т. 5. – К.: Советов. школа, 1980. – 680 с.

Подано до редакції 16.06.08

В.М. Вертузіна

ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРАКТИКУ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ВАДАМИ ЗОРУ

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського з кожним роком привертає все більше уваги наукової і педагогічної громадськості. Розроблена ним педагогічна система не тільки збагатила науку новаторськими ідеями, а й внесла вклад як у теорію, так і практику освіти і виховання, вплинула на формування сучасної педагогічної думки. Педагог, новатор, гуманіст В.О.Сухомлинський ніс світло, яке віддавав майбутньому країни – дітям. Його ім'я знає далеко за межами України, його наукові праці й досі вказують шлях тисячам педагогів – його послідовникам. У них можна знайти відповіді на безліч запитань, які виникають у педагогів і батьків. Неординарні педагогічні ідеї й теорії Василя Олександровича можна використовувати в роботі з дітьми різного віку: чи-то дошкільник, чи старшокласник, з дітьми з різним рівнем розвитку, з дітьми з особливими потребами. Про актуальність ідей В.О. Сухомлинського на сучасному етапі свідчать творчі доробки А.Я. Розенберга, В.Я.Волошина, Л.С. Бондаря, Г.В. Калмикова, М.І. Скрипника, які, досліджуючи творчість педагога, спрямовують увагу науковців, практиків у нове русло розуміння ідей В.О. Сухомлинського щодо гуманістичної сутності дидактики, системного підходу в педагогіці, питання міжособистісних стосунків, про саморозвиток особистості... Це ідеї, які витримали випробування життям. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського знаходять джерела і насаги для

розв'язання складних завдань виховання і навчання дітей вихователі ДНЗ. Наприклад, в ДНЗ «Ялинка» м. Бровари Київської області розроблено, апробовано й упроваджено систему роботи з вихованцями на основі педагогічних ідей великого Учителя [5]. На жаль, творчі доробки В.Сухомлинського майже не знайшли втілення в практиці роботи дошкільних навчальних закладів для дітей з патологією зору.

Розглянемо деякі напрями спадщини В.О. Сухомлинського, які можуть мати місце в роботі з дітьми даної категорії.

У наш час великого значення надається інклюзивній освіті, в основу якої покладено ідеологію, яка виключає будь-яку дискримінацію й забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює відповідні умови для дітей з особливими потребами. Наріжним каменем інклюзії є визнання однакової цінності для суспільства всіх його членів. Зараз вже порушується питання про впровадження новітніх форм освіти, які б надавали можливість «особливим» дітям навчатися разом зі «здоровими». Але чомусь забуваються надбання вітчизняних учених щодо спільного навчання і виховання дітей, коли в одній групі чи класі будуть навчатися діти з обмеженими можливостями і відносно здорові. Одним із таких вчених є Василь Олександрович Сухомлинський. У багатьох працях В. Сухомлинський звертався до понять «людяність», «гуманізм», «людинознавство», наголошуючи, що вихо-

вання гуманних почуттів слід починати з молодшого віку, адже маленькі діти досить чутливо реагують на горе інших, у них яскраво виступають такі почуття як співчуття, жаль, чуйність... Ці елементарні риси людяності, як уважав педагог, мають стати надбанням, особистим моральним багатством кожного вихованця. Сухомлинський писав про виховання гуманності, людяності через творення добра людям, про виховання в дітей співчутливого, дбайливого ставлення людини до людини, що виявляється в конкретних, практичних справах. Ці ідеї педагога можуть і повинні прорости плідними сходами якраз на сучасному етапі інтеграції нової освіти в Україні, адже в дошкільних закладах і школах у недалекому майбутньому будуть виховуватись і навчатись діти з обмеженими потребами разом з дітьми з нормальним загальним рівнем розвитку. А для цього потрібно створити умови, яких ні школа, ні ДНЗ ще не мають.

Однією з головних умов має бути чуйне людське ставлення до цих дітей ровесників, педагогів, батьків. Турботою представників педколективу в цьому контексті стає створення особливої емоційно-когнітивної (пізнавальної) установки щодо дитини: тут має бути не стільки жалю, скільки турботи, емпатійної, чуйної і тактовної взаємодії з ним, з одного боку, а з другого – ставлення до нього як до рівноправного члена колективу. Такий інтегральний підхід до дитини з особливими потребами: зважання на її обмежені можливості, прийняття її такою, якою вона є, чутливість до її проблем, повага як до особистості – усе це прояви душевної краси та сили, чинники людських, гармонійних взаємин. Відомо, що процес формування особистості дитини з психофізичними вадами, як зазначав Л.С. Виготський, відбувається за загальними закономірностями розвитку. Однак, психосоціальний розвиток дитини з порушенням зору має свої специфічні особливості, зумовлені наслідками органічного дефекту. Л.С. Вавіна, Л.П. Григор'єва у своїх працях обстоюють думку про те, що порушення зору вносить суттєві зміни в життя людини, ускладнюючи її взаємодію з довколишнім світом. В.О. Сухомлинський пропагує систему виховання в колективі – основному соціальному середовищі, в якому виховуються потреби, розкриваються задатки, але разом з тим зберігається й індивідуальність особистості. Дитина, яка має певні проблеми в розвитку, відчуває дефіцит соціального досвіду, що призводить до незнання своїх можливостей, їх недооцінки або переоцінки, до зростання ситуативної та особистісної тривожності. І тому ідеї В.О. Сухомлинського про здатність колективу впливати на особистість і здатність особистості бути вихованою під впливом колективу є актуальною сьогодні й у роботі з дітьми з особливими потребами. Стосунки дітей з вадами зору за характером своєрідними. Про них мають знати педагоги, які працюють з ними. Чимало праць Василь Сухомлинський присвятив ролі особистості вчителя для дитини та сформулював вимоги до нього,

радив уважно придивлятися до законів природного розвитку дитини, до її особливостей, нахилів. Тому, зважаючи на сказане, можна дійти висновку, що ідеї гуманізму великого педагога мають і матимуть практичне значення для впровадження в навчально-виховний процес різних типів дошкільних навчальних закладів і шкіл.

Педагог підкреслював, що перш, ніж давати знання, треба навчити дитину думати, сприймати, спостерігати, треба знати індивідуальні особливості здоров'я. Адже від цього залежить сприймання дитиною довколишнього світу, спостереження, мислення. Діти з вадами зору мають певні особливості в розвитку пізнавальних процесів. У них увага й пам'ять спрямовані переважно на результат пізнання, а не на засіб досягнення цього результату, тобто дитині легше запам'ятати, що саме вона зробила, ніж відтворити в пам'яті або звернути увагу на те, як саме вона це зробила, в якій послідовності. Дитина з вадами зору легко і надовго запам'ятовує те, що викликало в неї підвищений інтерес, чимось вразило, було пов'язане з власними сильними переживаннями. На основі інтересу до навчальної діяльності формуються пізнавальні інтереси.

Дослідження О.В. Козлової підтверджують наведений вище факт. Вона, спираючись на ідеї В.О. Сухомлинського працює над питанням розвитку пізнавальної діяльності учнів з проблемами зору. Педагог, керуючись рекомендаціями Василя Олександровича, у своїй роботі з дітьми почала більше використовувати дослідницький підхід до вивчення матеріалу на уроках російської мови та літератури, велику увагу надає вивченню проблеми розвитку інтересу до навчання і отримує позитивні результати, які свідчать про розумову працю дітей, у них з'явився інтерес до вивчення предмета [3]. Отже, ідеї В.О. Сухомлинського дали поштовх творчому натхненню педагога.

Актуальними є ідеї В.О. Сухомлинського щодо дотримання санітарно-гігієнічних вимог до зовнішніх умов життя і до режиму праці й відпочинку. Він писав, що потрібно берегти орган зору, уроки проводити в першу половину дня при природному освітленні, вказував на важливість лікарняного контролю за зором дітей; рекомендував педагогам звертати увагу на збереження зору в дітей і якщо в дитини виявляється певна патологія зору, то потрібно здійснювати заходи по зміцненню всього організму: забезпечити краще харчування, особливий режим роботи з книгою, частіші перерви, різноманітність видів розумової праці, окремим дітям потрібно дозволяти виходити серед уроків на кілька хвилин з класу.

Адже відомо, що при патології одного з аналізаторів інші мають виконувати компенсаторну функцію. Численні експерименти (Литвак О.Г., Моргуліс І.С., Солнцева Л.І.) показали, що найбільш сильний компенсаторний ефект у пізнавальній діяльності досягається при спільній діяльності аномального зору і збережених органів (дотик, нюх, слух, смак). Наші

спостереження показали, що немає жорсткої, прямої залежності між станом зорових функцій дитини з порушенням зору та косоокістю і якістю сприйняття нею навколишнього світу. У деяких дітей з більш низькою гостротою зору буває запас уявлень більший, ніж у дітей з вищими показниками зору (і навпаки). Тут ще велику роль відіграє й уміння користуватися послабленим зором та здатність включати у пізнавальний процес збережені органи відчуття (інше питання, – слабозорі діти: глибоке порушення зору завдає шкоду розвитку дитини). Діти-дошкільники з порушенням зору недостатньо володіють своїми органами чуття. Вони не вміють ще сприймати навчальний матеріал, вдивлятися у нього, розглядати, вслуховуватися, виділяти кольорові, смакові, слухові властивості, часто задовольняються першими враженнями, а це призводить до неповного, не точного, а то й помилкового сприймання. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що в сенсорному вихованні дітей з патологією зору слід особливу увагу звертати на формування способів і прийомів пізнавальної діяльності. І тут у нагоді стають ідеї великого педагога. В.О.Сухомлинський, проводячи екскурсії в природу, пропонував дітям доторкнутися до кори дерева, до листочка, до землі, понюхати квітку, визначити як співає вітер, як шурхотять листочки, прислухатися до тьохкання солов'я. І тоді світ для дитини відкривається в живих барвах, яскравих та трепетних звуках.

Дослідженнями доведено, що для розвитку дитини з вадами зору велике значення має розвиток слуху. Історії відомі сліпі музиканти, які не бачачи навколишнього, відчували його красу, музику оформлювали у слова, співали пісень, які радували інших. Спостереження за дітьми з патологією зору свідчать, що майже всі вони добре чують, мають розвинений музикальний слух, співають, прагнуть грати на музичних інструментах. В.О.Сухомлинський приділяв велику увагу естетичному вихованню дітей, використовував поетичне слово, музику, спів і наголошував на впровадженні у виховання підростаючого покоління всіх подібних засобів, які позитивно впливають на формування особистості.

Розглянемо ще один аспект невичерпної, творчої спадщини великого педагога – батьківської педагогіки. А.Лазарук, досліджуючи питання актуальності батьківської педагогіки В.Сухомлинського, підтверджує, що знахідки та рекомендації великого педагога щодо сімейного виховання перевірені практикою і

повинні впроваджуватися у практику життя сьогодення [4]. В.О.Сухомлинський обґрунтовує необхідність дотримання єдиних вимог сім'ї та школи до виховного процесу. У вихованні дітей з патологією зору без даного аспекту не обійтись: у педагогів і батьків має бути єдина мета: виховати здорову дитину, навчити її користуватися залишковим зором, берегти його... «Ніякий, навіть найідеальніший дитячий садок не може... надолужити те, що упущено матір'ю і батьком» [6]. Але ж батьки часто бувають невідповідні до того що їхня дитина має певні проблеми в розвитку, тому необхідна педагогічна просвіта батьків; у вихованні, як писав В.О. Сухомлинський, потрібно застосовувати і колективні, і індивідуальні форми роботи з батьками. Ця ідея є актуальною в роботі з дітьми з патологією зору: адже в кожній своїй діагностичній чи косоокості, чи міопії. І про особливості зору в таких дітей потрібно проводити індивідуальні бесіди з батьками. Досвід роботи педагога, описаний у його працях, показує можливість організації роботи з батьками, діти яких мають певні проблеми в розвитку.

Звернемо увагу на розкриття В.О. Сухомлинським питання підготовки дітей до школи. Ще в 1951 році, коли постало питання навчання дітей з 7 років, педагог розпочав практичну роботу з дослідження питань підготовки дітей шестирічного віку в умовах школи до навчання в першому класі. Він намагався знайти таке поєднання теорії і практики, яке найбільш повно відповідало б вимогам виховання підростаючого покоління. Розуміючи важливість питання підготовки дітей до школи, Василь Олександрович на початку 60-х років робить спробу звернути увагу Міністерства освіти республіки на цей напрям роботи. На жаль, своєчасної підтримки одержано не було. Але сьогодення показало важливість і перспективність поглядів великого педагога. Це питання є одним з найважливіших при підготовці дітей з вадами зору до навчання в школі.

Отже, досвід В.Сухомлинського, його ідеї – це стимул до роботи талановитих педагогів, це невичерпна криниця, з якої черпають знання, а вона ними наповнюється. З якого боку ми не розглядали б спадщину великого педагога, завжди можемо знайти відповіді на безліч запитань. Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, вимагають нового підходу до поглядів В.О.Сухомлинського, в основі яких лежить довіра, відкритість, любов до дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина В.Я. Гуманістична сутність дидактики В.О.Сухомлинського. Педагогіка і психологія. – К.: «Педагогічна думка», 1998.
2. Гудим І.М. Формування невербальної комунікації засобами гри у слабозорих дошкільників. Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Зб. наук. праць. вип. 6. ч.1. – Харків, 2006.

3. Козлова О.В. Розвиток пізнавальної діяльності учнів з глибоким порушенням зору на уроках російської мови і літератури (у світлі ідей В.О. Сухомлинського). // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Зб. наук. праць. вип. 6. ч.1. – Харків, 2006.

4. Лазарчук А. Батьківська педагогіка Василя Сухомлинського: аксіологічний ракурс проблеми //